

OILAVIY MUNOSABATLARDA MILLIY QADRIYATLARNING BOLA TARBIYASIGA TA'SIRI

Sadatova Nodira

QarshiDU Psixologiya ta'lim yo'nalishi 2-bosqich magistranti

ANNOTATSIYA

Maqolada oilada ota-ona va bolalar o'rtasidagi munosabatlarni to'g'ri yo'lga qo'yish, oilaviy munosabatlarda sog'lom muhitning yuzaga kelishi, bolalar tarbiyasining to'g'ri olib borilishi, individual-psixologik xususiyatlarning shakllanishiga ta'sir ko'rsatishi tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: Oila, tarbiya, muomala, munosabat, muloqot, muhit, xarakter, qiziqish, individual-psixologik xususiyat, emotsional holat.

Buyuk ma'rifatparvar Avloniyning fikricha, odam tug'ilishidan yomon xulq bilan tug'ilmaydi. Muayyan bir sharoitda yomon tarbiya natijasida ularda yomon xulq faydo bo'ladi va shakllanib boradi. Insondagi qobiliyatni kamolga yetkazish tarbiya bilan amalga oshadi. Avloniyning ta'kidlashicha, agar inson yaxshi tarbiya topib, yomon xulqlardan saqlansa, go'zal xulqlarga odatlanib, voyaga yetsa, u barchaning hurmati va e'tiboriga sazovor bo'lgan baxtiyor inson bo'lib shakllanadi. Agar aksincha bo'lsa, uning har qanday buzuvchi ishlarni qiladigan, nodon, johil, yovuz bir odam bo'lib yetishishiga olib keladi.

Avloniy tarbiyaning barcha xususiyatlarini tahlil qilar ekan, birinchi navbatda, tarbiyaning amalga oshirish vaqtiga katta ahamiyat beradi. U "tarbiyaning zamon" to'g'risida fikr yuritib, tarbiyani farzand tug'ilgan kundan boshlash muhimligini o'qitadi. Shu bilan bir qatorda, tarbiyaning kim tomonidan va qayerda amalga oshirilishi ham muhim masala ekanligiga e'tibor qaratadi. Alloma bu masalaga oydinlik kiritib, uni "uy tarbiyasi" va "o'quv dargohlari tarbiyasi" kabi ikki guruhga ajratadi. Uy tarbiyasida onaning tarbiyasi muhim ekanligini ko'rsatadi [1,].

Har qaysi millatning o'ziga xos ma'naviyatini shakllantirish va yuksaltirishda, hech shubhasiz, oilaning o'rni va ta'siri beqiyosdir. Chunki insonning eng sof va pokiza tuyg'ulari, ilk hayotiy tushuncha va tasavvurlari birinchi galda oila bag'rida shakllanadi. Bolaning xarakterini, tabiati va dunyoqarashini belgilaydigan ma'naviy mezon va qarashlar — yaxshilik va ezgulik, olijanoblik va mehr-oqibat, or-nomus va andisha kabi muqaddas tushunchalarning poydevori oila sharoitida qaror topishi

tabiiydir. Shuning uchun ham aynan oila muhitida paydo bo'ladigan ota-onaga hurmat, ularning oldidagi umrbod qarzdorlik burchini chuqur anglash har qaysi insonga xos bo'lgan odamiylik fazilatlari va oilaviy munosabatlarning negizini, oilaning ma'naviy olamini tashkil etadi [2, 52]. 2. Karimov I. A. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch, Toshkent: Ma'naviyat. 2008.

O'zbekiston respublikasining birinchi Prezidenti I.A.Karimov ta'kidlaganidek, "Oila hayotning abadiyligi, avlodlarning davomiyigini ta'minlaydigan, muqaddas urf-odatlarimizni saqlaydigan, shu bilan birga, kelajak nasllar qanday inson bo'lib yetishishiga bevosita ta'sir ko'rsatadigan tarbiya o'chog'i ekanligini tan olishimiz darkor. Bola tug'ilgan kundan boshlab oila muhitida yashaydi. Oilaga xos an'analar, qadriyatlar, urf-odatlar bola zuvalasini shakllantiradi. Eng muhimi farzandlar oilaviy hayot maktabi orqali jamiyat talablarini anglyadi, his etadi".

Darhaqiqat, oilada ota-ona va bolalar o'rtasidagi munosabatlarni to'g'ri yo'lga qo'yish, oilaviy munosabatlarda sog'lom muhitning yuzaga kelishiga, bolalar tarbiyasining to'g'ri olib borilishiga, bolalarda ijobiy fazilatlarning va individual-psixologik xususiyatlarning shakllanishiga katta ta'sir ko'rsatadi.

Bugungi kunda yoshlar o'rtasida yuzaga kelayotgan turli xil stressli holatlarning yuzaga kelishi natijasida jamiyatimiz uchun yot bo'lgan illatlar va shaxslararo munosabatlarning to'g'ri yo'lga qo'yilmaganligi, ota-onalarning bolalar psixologiyasini, ularga xos munosabatlarni bilmasliklari tufayli sodir etilayotganligi, ota-ona va bolalar o'rtasidagi munosabatlarning o'ziga xos tomonlarini psixologik pedagogik qonuniyatlarini ochib berishni taqozo etadi.

Oilaviy munosabatlarda shaxslararo munosabatlarning izdan chiqishi bolalar tarbiyasida va ularning shaxs sifatida shakllanishiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Shu bois, bolalar bilan to'g'ri munosabatga kirishishda oilada tarbiyalanayotgan bolalarga ta'sir doirasi ijtimoiy doira kabi kengdir. Oila bolalarni vatanga muhabbat, mehnatga va xalq boyliklariga ongli munosabat, nuqsonlarga muhosasizlik ruhida tarbiyalash uchun katta imkoniyatlarga ega bo'lib, xususan, bolaning hissiyoti va emotsional holatlarini tarbiyalashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Oilada, ayniqsa, katta yoshli kishilar, 12-15 yoshli bolalar bilan to'g'ri munosabatda bo'lishi muhim ahamiyatga egadir. Negaki, har qanday bola ulg'aygan sari kattalar buyrug'ini va ko'rsatmalarini yoqtirmaydigan bo'la boradi. Bu buyruq va ko'rsatmalar ko'pincha qarshilik ko'rsatish, hatto, oqilona talablarni bajarishdan bosh tortish holatlarini ham keltirib chiqaradi. Bunday vaziyatlarda bolaga nisbatan muomala tarzini o'zgartirish maqsadga muvofiqdir. Buyruq o'rniga ishontirish usulini qo'llash kerak, toki bola ana shu qilinishi kerak bo'lgan faoliyatni bajarishi shart ekanligini ongli tarzda tushunib yetsin. Shunday holatdagina bola har bir ishni ongli tarzda bajarishga odatlanadi. Agar katta yoshdagi bolaga pand-nasihatchilik qilina, u o'ziga xos ta'sir ko'rsatadi.

uning g'ashiga tegish bilan stressga moyillik darajasini orttirish mumkin. Ayni hollarda bolaning qalbiga kira oladigan pedagogik, psixologik usullarni qo'llash yaxshi samara beradi.

Ota-onalar yoki oilaning katta yoshli a'zolari bunday munosabatning o'rniga bolalar bilan hamfikir, do'stona munosabatda bo'lsalar, bolalarda o'z-o'zini baholash, berilgan topshiriqlarga mas'uliyat bilan yondashish hissining shakllanishi kabilar yuzaga keladi. Oilada bolalarga ta'sir etish sifatini oshirish uchun oilada katta yoshli a'zolarining bolaga qo'yadigan talablari hamda ularga tarbiyaviy ta'sir ko'rsatishda so'z bilan ishning bir bo'lishi lozim. Oilada bunday birlikning bo'lmasligi bola hulkatvoriga salbiy ta'sir ko'rsatib, ularda ko'proq axborot uzatish bilan bog'liq bo'lgan psixologik stress holatini vujudga keltirishga sabab bo'ladi. Shu narsani ta'kidlash kerakki, bola bilan muomala va munosabatga kirishishda ularning psixologiyasiga e'tibor bermaslik, oiladagi nosog'lom psixologik muhit - bir-birini haqoratlash, do'q-po'pisa va zulm o'tkazish asosida kilinadigan xatti-harakatlar bolaning xarakterida odam yoqtirmaslik, tez hissiyotga berilish, irodasizlik, qo'rqoklik, asabiylik, yolg'onchilik, mehrsizlik, qo'pollik ma'naviy zaiflik hislatlarining tarkib topishi bilan ularda stresli holatlarning yanada keskinlashib borish imkoniyatini oshiradi.

Ota-ona va bolalar o'rtasidagi munosabatning ijobiy tus olishi uchun ota-ona farzandlari bilan muomala-munosabatga kirishayotganlarida pedagogik odobga rioya qilmoqlari darkor. Ota-onaning aytgan har bir so'zi ta'sir qiladigan bo'lmog'i, so'zning aytilish formasi, shu so'zning formasiga mos keladigan holda chehraning ochiq yoki vajohatli bo'lishi pedagogik-psixologik ta'sirchanlikni oshiradi. Aksincha, psixologik-pedagogik odobga rioya qilmaslik, bolani haddan tashqari ortiq sevish yoki berahmlik, qattiqqo'llik bilan munosabatda bo'lish ota-ona bilan bola o'rtasidagi o'zaro muomala munosabatining buzilishiga sabab bo'ladi.

Ota-onalar va bolalar o'rtasida muomala munosabatlarining ijobiyligini ta'minlashda har bir bolaning psixologik xususiyatlariga xos muomala va munosabatda bo'lish zarur. Bunda bolaning yoshi, psixik jarayonlari, indiviudal-psixologik xususiyatlari, psixik holatlari oiladagi tarbiyaviy muhitning milliy psixologik qonuniyatlari hisobga olinishi zarur. Bolani yoshini, ma'lum vaziyatdagi holatini yaxshiroq tushunish uchun o'zimizni bolaning o'rniga qo'yib ko'rishimiz kerak. Shunda biz bolaning psixik olamini, xohish-istagini anglab yeta olamiz. Bolaning psixik olami, hayajon va quvonchlarini, o'y-xayollarini o'zimizda ifodalab ko'rishimiz esa bolalarni tushunishda bosh mezon bo'lib xizmat qilishi lozim.

Yuqorida keltirilgan fikrlarga ko'ra, o'zbek xalqining o'ziga xos etnopsixologik xususiyatlari bilan bog'liq bolaning xulqi va dunyoqarashi shakllanishida oilada qaror topgan sog'lom muhit avvalo, oila a'zolarining o'zaro munosabatlari, hamkorligi, oilaviy milliy qadriyatlarni e'zozlashiga bog'lanadi. Bunday holatlarni to'g'ri talqin

etish oilada tarbiyalanayotgan bolalarda turli xil stressli holatlarni oldini olishga zamin yaratadi. Buning uchun har bir ota-ona yoki oila a'zolarining zamonaviy oila psixologiyasiga xos savodxonlik darajasini oshirib borish maqsadga muvofiqdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI: (REFERENCES)

1. Avloniy A. Tanlangan asarlar. Toshkent: "Ma'naviyat", 2-jild, 1998.].
2. Karimov I. A. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch, Toshkent: Ma'naviyat. 2008.
3. G'oziyev E.G'. Yosh davrlar psixologiyasi. Toshkent, «O'qituvchi» nashriyoti, 1998.
4. G'oziyev E.G'. Muomala psixologiyasi. Toshkent, Universitet, 2001.